

SÕNAVARA

Maailma kõige sõltumatum riik

Maire Raadik

Küllap olete kuulnud küsimust, missugune on kõige sõltumatum riik maailmas. Ja tõenäoliselt teate vastustki: Mongoolia, sest temast ei sõltu mitte midagi. Kuid mida tähendab õigupoolest see, et Mongooliast – või ka mõnest teisest maast – ei sõltu mitte midagi? Kas seda, et sellest riigist ei sõltu ükski teine? Või hoopis seda, et sellest riigist ei olene midagi?

Olenema on neist kahest sõnast vanem, ta on sees juba meie esimeses, sada aastat tagasi ilmunud õigekirjutuse-sõnaraamatus. *Sõltuma* tuleb järgmise ÕSi kolmandas köites 1937, sõna autor on Johannes Voldemar Veski. Nagu Veski oma mälestuste raamatus on kirjutanud, võttis ta uue sõna loomisel aluseks sõna *sõltus*. Rahvakeeles on sõltuse sõnal mitu varianti. Oma lapsepõlvest näiteks mäletan rõiva- või pesupaela nimetust *sõltsed*, mis väikese murdesõnastiku andmeil on olnud tuntud neljas Pärnumaa kihelkonnas.

Niisi võttis Veski *sõltuse* ja tuletas sellest verbi, millel on abstraktne tähendus. Varem oli saksa sõna *abhängen* ja vene sõna *зависеть* vastena pruugitud tõlkelaenulist *ära rippuma*. Sellele väljendile on Johannes Aavik 1912. aastal Postimehes püüdnud küll iluravi teha ja ette pannud, et eestilisem oleks öelda ilma *ära*-sõnata, see on lihtsalt *rippuma*. Ferdinand Karlson, Veski sõber ja kaasvõitleja, ei uskunud *sõltuma*-sõna läbiminekusse, kuid Veski oli endas kindel. *Sõltuma* koos tuletistega *sõltumatu*, *sõltumatus*, *sõltumus*,

sõltuv ja *sõltuvus* saab sisse 1934 ilmunud õigusteaduse sõnastikku ja kolm aastat hiljem ka ÕSi.

Uus sõna võis esialgu tekitada võõristustki. 1929 kirjutab keegi *Larus ridibundus* (naerukajakas) Päevalehes üsna mürgise veste keeleuendajate vastu. Oma osa saavad õigekeelsussõnaraamatu koostajad: „Nemad .. wõiwad nüüd tarwitada sõnu, nagu sõltuma, suwatsema, üritama, pürgimus, wältima j. p. t., aga wõhikud ja eemalseisjad ei pääse neile uudissõnadele ligi ning ei tea, mis sanskritti nüüd jälle kõneldakse.“

1930. aastail algab *sõltuma*-sõna võidukäik. Kui võrrelda sajandi alguskümnendite ja kolmekümnendate aastate ajalehti, näib, et *sõltuma* võtab üle kõik need ülesanded, mida varem oli täitnud *olenema*. Kuhu sobib *olenema*, sobib tõesti enamasti ka *sõltuma* (näiteks *see ei olene ~ ei sõltu minust*), kuid mitte alati vastupidi: näiteks riik on ikka *sõltumatu* ning inimene mõnuainetest *sõltuv*. Selleks, et *olenema*-sõna *sõltuma* kõrval kiduma ei jääks, võime siiski teha vahet: öelda *sõltuma*, kui mõtleme lõa otsas pidamist (*Saksamaa sõltub Vene gaasist*), ning *olenema*, kui räägime pigem mõjutusest (*maja kütmine oleneb ilmastikust*).

Vahel tuleb abi ka ootamatust kohast. Kui näibki, et *olenema*-sõna hakkab eesti keelest kaduma, paneme tähele, et *kas*-küsimusele vastab moodne eestlane enamasti kas „absoluutselt“ või „oleneb“. *It depends*.

Postimees 15. VI 2019